

Jiřský klášter či Lobkovický palác? Historická expozice Národního muzea v realitě normalizačního Československa¹

LIBOR JŮN – KLÁRA WOITSCHOVÁ

ABSTRACT: St. George Monastery or Lobkowitz Palace? The National Museum's Historical Exposition in the Reality of Czechoslovakia of the Era of Normalisation

One of the oldest and most important departments of the National Museum was the Department of Historical Archaeology. It had its representative exhibition in the building on Wenceslas Square since 1894, but it gradually became obsolete and was finally closed down during the Second World War. However, the new exposition of history after the war was a long time coming and its creation was complicated. Two attempts to create it are reflected in the text. In the first case, it was to be part of the planned memorial to the history of the Czech nation at Prague Castle (with the participation of the National Gallery and the collections of Prague Castle) and was to be placed in St. George Monastery. In the end, however, the overly generous project was not realised. In the second case, the building of the Lobkowitz Palace was assigned to the National Museum and it was only here that a new exhibition of history from the Middle Ages to 1848 was created in 1973–1987. The present text reflects some interesting circumstances of the creation of this exposition.

KEY WORDS: National Museum – Historical Exposition – Normalisation – Náprstek Museum

CONTACTS: Mgr. Libor Jůn, Ph.D a PhDr. Klára Woitschová, Archiv Národního muzea, Historické muzeum, Národní muzeum, Na Zátorách 6, 170 00 – Praha 7; e-mail: libor.jun@nm.cz, klara.woitschova@nm.cz

Tvorba časově omezených výstav a stálých expozic náleží k běžným činnostem jakéhokoliv muzea. V očích laické veřejnosti je dokonce tato činnost často považována přímo za základ muzejní práce. Není divu, výstavní aktivity reprezentují tu část muzejníka života, která přímo komunikuje s návštěvníkem a dokáže jej podle svých možností a schopností pobavit tak i poučit. Na tom nic nemění ani dlouhodobě probíhající debata o obsahu muzejních výstav a expozic. Diskuse probíhající s veřejností, poskytovateli finančních prostředků i na přísně odborných platformách úzce souvisí nejen s rozvojem digitální vzdělanosti a s širokým využíváním elektronických zdrojů, ale i s paralelně vedenou rozpravou o nových definicích muzejních sbírek a také o poslání muzejních institucí jako takových.² Není ambicí tohoto textu výrazněji zasahovat do těchto polemik, byť je nemůže ani zcela opomíjet. Náš cíl je o mnoho skromnější, a to upozornit na skutečnost, jakým způsobem realizace, opožděná realizace či naopak dlouhodobá absence konkrétní stálé expozice ovliv-

1 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/15.II.c, 00023272).

2 Viz např. <https://artalk.cz/2022/08/26/definovani-muzea/> (přístupeno 2022-12-01); Kamil ČINÁTL, *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme*, Praha 2014.

ňovala běžný odborný život muzejníků a jejich domovské instituce. Jako reprezentativní sonda nám k tomu poslouží několik událostí odehrávající se před rokem 1989 v pražském Národním muzeu.

Náš text se zaměří na tři různé případy, které svými důsledky ovlivňovaly toto muzeum celá dlouhá desetiletí, aniž sama instituce měla možnost či sílu nastalou situaci změnit či napravit a ocitla se v roli hráče pasivně přijímajícího podmínky nastavené jinými institucemi. V prvním případě se jednalo o události spojené s Náprstkovým muzeem, které se v průběhu 2. světové války definitivně stalo součástí Národního muzea a spolu s ním bylo konečně v roce 1949 převzato do rukou státu. Zbylé dva se dotýkají přímo Národního muzea, resp. obtíží spojených se vznikem jeho stálé historické expozice, jejíž příprava byla neustále odkládána. Je až s podivem, s jakými obtížemi se v našem největším muzeu potýkala příprava moderní historické expozice interpretující české národní dějiny z pohledu historického materialismu a v daném čase jediné akceptovatelného pohledu marxisticko-leninské filosofie. Jak uvidíme, i v tomto případě se projevil letitý problém Národního muzea, a sice nedostatek prostoru, neboť reprezentativní historická expozice se do budovy stojící v čele Václavského náměstí nevešla a získání adekvátních reprezentativních prostor se zdálo takřka neřešitelným problémem. Druhou věcí pak bylo adekvátní naplnění jasně daného ideologického rámce při zachování všech odborných kvalit, které připravovaná expozice měla být.

Případ první: Náprstkovo muzeum a Betlémská kaple

Nad očekávání dramatické děje odehrávající se v Náprstkově muzeu prakticky po celou dobu jeho existence jej nakonec ve 30. letech 20. století dovedly až k aktu pozemštění, tj. převzetí celé instituce do majetku země české. To Náprstkovo muzeum nepochybně vyvedlo z těch nejhorších finančních obtíží, ochránilo jeho unikátní sbírky a poskytlo mu i možnost budoucího rozvoje. Zároveň s tím se Náprstkovo muzeum velice přiblížilo k Národnímu muzeu. I tam se totiž uplatňoval vliv zemské správy a další osudy Náprstkova muzea měla nadále řídit trojice významných muzejníků působících v Národním muzeu, Josef Volf (ředitel knihovny NM), Karel Guth (vedoucí oddělení historické archeologie NM) a Antonín Zemek (administrativní ředitel NM). Tuto správu však vykonávali nikoli coby zkušení zaměstnanci NM (i když i tyto jejich zkušenosti v pověření správou NpM hrálo svoji roli), ale jako zemští úředníci. Nejednalo se, pravda, o model příliš pružný, ale v tehdejších pojetí zemské správy a samosprávy snad jediný akceptovatelný.³

Byť značně komplikovaně, úzká vazba mezi oběma muzejními ústavy byla přece jen vytvořena a postupně i víceméně utužována. Náprstkovo muzeum ve 30. letech fakticky disponovalo jen dvěma odbornými muzejníky, archeologem a etnografem Jiřím Müllerem⁴

3 Podrobněji srv. Klára WORTSCHOVÁ, Národopis pod jednou střechou. Příspěvek k osvětlení centralizačních snah a politických vlivů v provrepublikovém muzejnictví na příkladu pražských národopisných sbírek, *Časopis Národního muzea – řada historická* 189, č. 1–2, 2020, s. 3–20.

4 Jiří Müller (1899–1967), etnograf a archeolog. Zprvu dobrovolník v tehdejší Státní ústav archeologickém, účastník archeologických výzkumů na pražském Vyšehradě a následně správce archeologických a etnografických sbírek Náprstkova muzea. Pro nedobrou stav financí u „Náprstků“ je více než ilustrativní, že zde mohl být trvale zaměstnán právě až po pozemštění muzea a obdržení poměrně štědré zemské dotace na provoz.

a knihovníkem a archivářem Bohumírem Lifkou.⁵ Neustále narůstajícímu vlivu Národního muzea tak v domě „U Halánků“ mohli vzdorovat jen velmi omezeně. Německá okupace zprvu zachovala předválečný stav, posléze však bylo v Náprstkově muzeu (v roce 1943) nově zřízeno místo jeho vedoucího. Tím se nakonec stal německý právník JUDr. Edmund von Merkel,⁶ pravověrný nacista, jednoznačně přesvědčený o nadřazenosti všeho německého a podobně i o četných nedostacích jemu podřízeného českého personálu. Vyložené podivínské von Merkelovo řízení muzea však v roce 1944 přineslo jeho přeložení mimo muzeum a následně ještě větší připoutání Náprstkova muzea k Národnímu muzeu.⁷ Na tomto stavu nic podstatného nezměnilo ani osvobození v roce 1945, kdy se nakonec do čela muzea prosadil levicově orientovaný Jiří Müller.⁸

Pod jeho vedením následně Náprstkovo muzeum absolvovalo zbytek pro něj tolik klíčových 40. let 20. století. Právě tehdy muzeum uspořádalo několik úspěšných výstavních titulů a zahájilo i úspěšný odborný vzestup a posílilo svůj vědecký profil. V nejistých poválečných časech se konečně osvědčilo a vyplatilo i jeho spojení s Národním muzeem, do jehož programu přineslo téma tzv. cizokrajné etnografie. Ta byla v daném čase více než aktuálním tématem, což úzce souviselo s četnými dramatickými dějinnými událostmi odehrávajícími se v zámoří, ať už se jednalo o pokračující občanskou válku v Číně, válku v Indonésii nebo vyhlášení nezávislosti Indie a Pákistánu v roce 1947. To vše nakonec Jiřího Müllera přivedlo na ambiciózní myšlenku radikální adaptace a dostavby celého areálu Náprstkova muzea, tak aby vznikly prostory pro reprezentativní stálou etnografickou expozici a také sály pro dočasné výstavy. Müllerovu velkolepému plánu nahrával i havarijní stav tehdejších budov Náprstkova muzea, kde už od osvobození probíhaly četné stavební práce na odstranění alespoň těch nejdůležitějších defektů. Navíc měl k dispozici i kompletní projekt přestavby vytvořený architektem pracujícím pro tehdejší Zemský národní výbor Praha Matějem Schneibergem Horou.⁹

Za více jak 2,5 mil Kč měla vzniknout skutečně reprezentativní stavba hodná významu Náprstkova muzea: „*Náprstkovo museum je dnes pro své speciální poslání, jakožto museum cizokrajného národopisu, jediným ústavem toho druhu v celé čsl. republice. Jelikož většina etnografických museí, nejen ve střední Evropě, ale i v ostatních státech evropských byla v minulé válce poškozena a některá i úplně zničena, zaujímá Náprstkovo museum dnes zcela výjimečné postavení a svým významem se řadí k vynikajícím etnografickým museím evropským. Speciální jeho poslání je zdůrazněno i tím, že při celkovém řešení musejní otázky našeho státu bylo stanoveno, aby v něm byly v budoucnosti soustředěny všechny*

5 Bohumír Lifka (1900–1987), archivář, knihovník, heraldik a bibliofil. Náležel k nejvýznamnějším meziválečným a poválečným knihovníkům a znalcům knižního prostředí. Významně se zasloužil o vznik Muzea knihy ve Žďáře nad Sázavou otevřeném zde v roce 1957. Politicky pronásledován a vězněn. Viz Klára WOITSCHOVÁ – Libor JŮN, *Národní muzeum v éře Československa*, Národní muzeum, Praha 2019, s. 243–244.

6 Edmund von Merkl (1898–?), český Němec a právník, úředník zemské správy, člen NSDAP. V květnu 1945 s celou svou rodinou uprchl z Prahy. Jeho další osudy zůstávají neznámé.

7 V době okupace bylo Národní muzeum nuceně přejmenováno na Zemské muzeum (Landesmuseum).

8 Archiv Národního muzea (dále ANM), f. Registratura Náprstkova muzea (1944–2014) (dále RNM-NpM), k. 1. Osobní záležitosti 1945, přepis pro ředitelství NM (výkaz zaměstnanců), stroj., 12. 10. 1945.

9 Matěj Schneiberg Hora (1884–?) patřil ve své době k úspěšným architektům a stavitelům. V meziválečné době se podílel na budování pražské vilové čtvrti Hanspaulka a podle jeho plánů vznikl hotel Slovan v blízkosti Wilsonova nádraží v Praze. Jeden z představitelů tzv. pražské oficiální architektury.

cizokrajné sbírky, nalézající se na území čsl. republiky.“¹⁰ To mělo být více než pádným důvodem pro realizaci celého záměru.

Velkolepému počínu odpovídala i stejně velkorysá představa o zde realizovaných činnostech: „*Náprstkovo museum bude organisovati svoje sbírky jako velký vědecký depositář. Jejich instalaci provede v zeměpisné, kulturně oblastní a typologické soustavě. Vzdělávací a lidovýchovná činnost bude pořádána na široce založeném programu musejní pedagogiky častými krátkodobými výstavami, při nichž vedle sbírek bude hojně užito map, obrazů, diagramů, přílehlavých popisů, na náměty z kulturních oblastí celého světa.*“¹¹ Moderní budově měla odpovídat i moderně koncipovaná expozice s dostatkem depozitárních prostor a odpovídajícím technickým zázemím.

Stavba se stala součástí tzv. dvouletky¹² a J. Müller pro ni dokázal získat i příslib (značných) finančních prostředků. I přes některá slabší místa projektu se jednalo o velkolepý koncept, který by při realizaci poskytl muzeu tolik potřebný prostor pro expoziční a výstavní činnost, ale i pro různé přednášky, případně další vzdělávání navázané na muzejní sbírky. A když byly (byť s zpožděním) zahájeny i první stavební práce, zdálo se, že po letech ústrků a křivd, ať už domnělých či skutečných se na muzeum konečně usmálo štěstí. Přesto však nakonec dopadlo vše zcela jinak. Stavba byla pozastavena a nakonec úplně odvolána. A to z důvodů navýsost ideologických. Téměř paralelně probíhající rozsáhlý archeologický výzkum na Betlémském náměstí totiž potvrdil dřívější předpoklady o zachování podstatných relikvů Betlémské kaple zde, což vedlo k rozhodnutí o jejím znovuvybudování a obnovení. S tím souviselo i rozhodnutí zachovat co možná nejvíce současný stav celého Betlémského náměstí a nepřipustit zde žádnou „moderní“ výstavbu. Náprstkovo, potažmo Národní muzeum ideologickému rozhodnutí učiněnému v zájmu státní kulturní politiky samozřejmě nemohlo nijak účinně vzdorovat a ze smělých Müllerových plánů tím definitivně sešlo.¹³ Navíc i Müllerův čas na čele Náprstkova muzea se dramaticky krátil a v roce 1951 byl z jeho vedení odvolán.

Pád celého projektu adaptace muzejní budovy přinesl do Náprstkova muzea skutečný zmar. Vznik stále moderně koncipované expozice bylo nutno na delší čas odložit a soustředit se na produkci celé řady putovních výstav. Ty muzeu sice přinesly mnoho úspěchů a potřebnou prestiž, ovšem na druhé straně nemohly plně kompenzovat chybějící stálou expozici a stejně tak ani chybějící depozitární a další nutné prostory pro úspěšný chod muzea jako významné pražské kulturní instituce. S časovým odstupem o tom velice přesně a v podstatě i odvážně napsal ředitel Národního muzea V. Denkstein: „*Náprstkovo museum – hodlajíc svým výstavním sbírkám postavit novou budovu, pro níž byl vypracován projekt – rozhodlo se od r. 1946 rozvíjet zatím svou osvětovou činnost občasnými výstavami. Poněvadž otázka novostavby se vlekla a vlastně dosud není vyřešena, zůstalo Náprstkovo*

10 ANM, RNM-NpM, k. 2. Správa musea 1947, přípis NpM pro ZNV Praha, 11. 1. 1947, stroj.

11 ANM, RNM-NpM, k. 2. Správa musea 1947, přípis NpM pro ZNV Praha, 11. 1. 1947, stroj.

12 Dvouletý hospodářský plán (Dvouletka) na období let 1947 až 1948 byl hospodářským plánem na obnovu Československa po 2. světové válce. Plán se nepodařilo splnit hlavně v oblasti zvýšení životní úrovně obyvatel československého státu.

13 ANM, RNM-NpM, k. 5. Adaptace 1947–1949.

*museum při systému občasných výstav po celé uplynulé desetiletí.*¹⁴ V daném desetiletí (v letech 1945 až 1955) to obnášelo devět putovních výstav uspořádaných na 86 místech a s celkovou návštěvností 711 534 osob.¹⁵ To byl jistě výkon pozoruhodný, pro předválečné Náprstkovo muzeu zcela nemyslitelný.

Nucený Müllerův odchod ostatně podvázal i některé další činnosti Náprstkova muzea a to se na počátku 50. let 20. století opětovně ocitlo v jednom ze svých četných ne příliš úspěšných obdobích. Teprve příchod významného indologa a afrikanisty Ericha Herolda do jeho čela mu opětovně přinesl nové podněty k rozvoji. Prostorové obtíže v areálu „U Halánků“ byly však téměř neřešitelné a jediným možným východiskem se stala akvizice další budovy. Po neúspěchu zajistit objekt přímo v Praze volba padla na barokní zámek v Liběchově nedaleko Mělníka. Po nákladné rekonstrukci zanedbaného objektu v Liběchově vznikla i stálá expozice asijských sbírek Náprstkova muzea, ve své době více než zdařilá a obdivovaná. V domě „U Halánků“ byla na výrazně menší ploše prezentována sbírka americká a nakonec i opětovně velmi úspěšně sbírka oceánská. Nerealizovaná dostavba muzea ze 40. let 20. století tak Náprstkovo muzeum ovlivnila nejen na dlouhý čas „socialistického“ Československa, ale v některých ohledech i v současných dnech.

Případ druhý: Národní muzeum a plánovaná expozice dějin na Pražském hradě

Budova Národního muzea na Václavském náměstí působí v daném prostoru monumentálně a na první pohled snad ani nepřipouští myšlenku, že by mohla být potřebám své instituce prostorově nedostačující. Přesto tomu bylo právě tak, a to v podstatě od doby, kdy byla postavena. Mezi jednotlivými odděleními probíhalo někdy skryté, někdy otevřené soupeření o pracovní, depozitární i výstavní prostor a na tom se nic nezměnilo od 90. let 19. století, přes období první republiky a nejinak tomu bylo i po druhé světové válce.¹⁶ V následujícím textu zaměříme svou pozornost na přípravu historické expozice, která měla v tomto kontextu asi nejsložitější genezi.

Jen pro úplnost ještě připomeňme, že první historická (resp. přesněji historicko-archeologická) stálá expozice vznikla v novostavbě na Václavském náměstí již v roce 1894, později byla různě upravována, nicméně po celou první polovinu 20. století si zachovala svůj v podstatě starožitnický charakter. Důvody přitom nespočívaly ani tak v absenci invence odborných pracovníků NM, ale spíše v nedostatku prostoru a také slabém finančním zajištění instituce. V prvních dvou desetiletích po skončení druhé světové války se významných změn a modernizace dočkala především expozice pravěké archeologie. Moderní stálá výstava prezentující historické středověké, novověké a dokonce i moderní sbírky Národního muzea se rodila poměrně obtížně.

Při prvním pokusu o její vytvoření hodlalo Národní muzeum spojit své síly s další výraznou institucí disponující cennými historickými sbírkami, Pražským hradem. Zde měl vzniknout reprezentativní a velkolepý *Památník dějin československého lidu*. V původně

14 Vladimír DENKSTEIN, Deset let Národního muzea, *Časopis Národního muzea. Oddíl věd společenských* 125, 1956, č. 2, s. 121–129, s. 121.

15 Viz tamtéž, s. 129.

16 Podrobněji ke snahám o získání nových prostor pro Národní muzeum srv. K. WOITSCHOVÁ – L. JŮN, *Národní muzeum*, s. 245–254.

plánovaném hradním muzeu měl být návštěvník seznámen jednak s historií Pražského hradu a současně s tím i s uměleckými sbírkami zde soustředěnými. Idea to nebyla zcela ojedinělá a průlomová, k podobnému propojení interiérů a sbírek někdejšího panovnického sídla s uměleckými či muzejními sbírkami došlo i v jiných evropských městech, např. v krakovském Wawelu, moskevském Kremlu nebo ve Versailles nedaleko Paříže. Již na úvodních jednáních¹⁷ o vzniku tohoto podniku byl přítomen i zástupce Národního muzea, vynikající historik dějin umění Vladimír Denkstein¹⁸ a vzhledem k rozsahu muzejních sbírek byla jeho účast na tomto záměru více než pochopitelná. Obzvláště když se začalo uvažovat o rozšiřující historické expozici seznamující s vývojem v Českých zemích.

Na tyto expozice byly kladeny nemalé nároky, předpokládalo se nejen jejich vybudování na základě poznatků marxisticko-leninské historiografie, ale i vysoká přidaná hodnota, aby návštěvníka skutečně poučily a předaly mu co možná nejkompletnější obraz dějin spojených s Pražským hradem. Úkol to byl nesnadný, což si účastníci všech porad náležitě uvědomovali. Mimo připomenutého V. Denksteina se jednalo např. o vynikajícího památkáře a muzejníka Zdeňka Wirtha, architekta Pavla Janáka, archeologa pražského hradu Ivana Borkovského, památkáře a historika dějin architektury Václava Mencla a mnohé další. Rovněž člen přípravné komise historik dějin umění Václav V. Štech četná budoucí úskalí vzniku expozice shrnul do následujících slov: „*Především by se mělo myslet na normálního návštěvníka, který nic neví, kterému jsou poměry cizí, a museum by mělo vypadat trochu senzačně, mělo by shrnout v nějakých přehledech to, co si návštěvník má zapamatovat, na to je jediná pomoc dioráma.*“¹⁹

Velkým problémem bylo i umístění hradního muzea. Na Pražském hradě probíhalo několik archeologických výzkumů a mnoho z jeho budov vyžadovalo brzkou rekonstrukci. Nejčastěji byl tak uvažován svatojiřský klášter, případně alespoň část tzv. Starého královského paláce nebo objekt Ústavu šlechtičen. Ten měl dokonce připadnout jako celek Národnímu muzeu, kde se předpokládal brzký vznik specializovaného historického muzea, které by tak získalo reprezentativní budovu na vynikajícím místě.²⁰ Za celá 50. léta však v tomto ohledu nebylo uděláno vůbec nic. Národní muzeum ve své historické budově na Václavském náměstí realizovalo v roce 1958 svoji velice úspěšnou pravěkou stálou expozici vzniklou díky iniciativě známého archeologa a muzejníka Jiřího Neústupného s tím, že po čase vzniknou i další muzejní historické expozice, podle toho jak budou k dispozici nutné peníze a volná pracovní kapacita muzejníků. Vždyť právě v roce 1958 Národní muzeum zapůjčovalo do východoněmeckého Museum für Deutsche Geschichte rozsáhlou výstavu věnovanou husitskému revolučnímu hnutí (v Praze proběhla v roce 1953). A naopak do Národního muzea putovala z Berlína obdobně velká a nákladná výstava *Velká německá selská válka*

17 ANM, f. Registratura Národního muzea – Ředitelství Historického muzea (dále RNM-ŘHM), inv. č. 75. Zápis o 1. poradě pro uspořádání historického muzea na pražském hradě, 4. března 1952.

18 Vladimír Denkstein (1906–1993), historik dějin umění, muzejník a dlouholetý ředitel Národního muzea. I přes svoje aktivní členství v KSČ dokázal v Národním muzeu udržet relativní badatelskou a intelektuální svobodu a stejně tak i nutné zahraniční kontakty.

19 ANM, f. RNM-ŘHM (HM0), inv. č. 75. Zápis o 1. poradě pro uspořádání historického muzea na pražském hradě, 4. března 1952, s.3.

20 ANM, RNM-ŘHM (HM0), inv. č. 75. Památková a musejní sekce navrhuje, 31. května 1957.

1525²¹ pro československého návštěvníka výrazně rozšířená o české realie. Tyto náročné výstavní podniky poukazovaly nejen na postupnou normalizaci česko-německých vztahů, ale i na neustále vzrůstající kvalitu odborné muzejní práce Národního muzea. Na druhé straně však odčerpávaly nejen tolik nedostatečné finance, ale i odborné muzejnické síly.

Vnitropolitické tání umožňující Národnímu muzeu opětovně budovat a posilovat své mezinárodní kontakty nakonec ovšem výrazně poznamenalo i neukončenou debatu o vzniku hradního muzea z kterého se nakonec měl stát velkoryse pojatý historický památník umístěním nejlépe do rozsáhlého svatojiřského kláštera.²² Ten neměl být jen stálou expozicí, ale spíše novou muzejní institucí, kdy na vybudování stálé expozice Památníku měly dle okolností a jednotlivých variant vzniku spolupracovat Národní muzeum, Muzeum Klementa Gottwalda a případně i Národní galerie. O umístění historické expozice do budovy Ústavu šlechtičen se už nehovořilo a navíc vznik Památníku postavil Národní muzeum do velice svízelné situace, kdy mu reálně hrozilo budování dvou historických expozic. A to jedné pro uvažovaný Památník a druhé pro své vlastní užití, tak jak mu ukládaly příslušné nadřízené státní i stranické (KSČ) složky. Celou záležitost se nedařilo vyřešit, čehož Národní muzeum využilo k vznesení četných námitek proti konceptu Památníku.²³

V roce 1964 bylo Národní muzeum rozčleněno na čtveřici odborných muzeí (včetně muzea historického) a už o rok později se podařilo znovu vrátit do hry záměr na přemístění Historického muzea NM do prostor Pražského hradu.²⁴ V nejkomplexněji pojaté variantě existence muzea se mělo jednat o na sebe navazující expozice, prehistorickou, starších dějin (od 9. stol. do konce 1. světové války) a následně expozice dodané Muzeem Klementa Gottwalda, expozicí dělnického hnutí, dějin KSČ a nejnovějších československých dějin. Tento koncept sice podvazoval činnost Národního muzea na poli moderních dějin, ale jinak byl pro muzeum v zásadě výhodný.²⁵

Realizace však opět pokulhávala, v dubnu 1968 členové přípravné komise dokonce zaslali velice podrobný rozbor situace přímo prezidentu republiky generálu Ludvíku Svobodovi.²⁶ Průtahy při realizaci, už jako tolikrát, nakonec tak dovedly celou věc až k celkovému zmaru. Srpnová okupace z roku 1968 vše ještě více zkomplikovala. Postupně byla odkládána myšlenka na přesun Historického muzea NM na Hrad, a když se v roce 1969 na realizaci Památníku odmítla účastnit slovenská strana, bylo i o jeho osudu rozhodnuto. Ještě krátký čas se sice uvažovalo o spolupráci Národního muzea a Národní galerie, ale s nastupující normalizací bylo nakonec rozhodnuto projekt Památníku zrušit a klášter svatého Jiří přidělit pro expoziční záměry Národní galerii. Ze hry bylo i Muzeum Klementa Gottwalda, kde probíhaly nemilosrdné čistky a důsledné reinstalace poplatné nastupující normalizaci.

21 Viz katalog výstavy Eduard ULLMANN, *Velká německá selská válka 1525: výstava v Národním muzeu v Praze (květen – říjen 1958)*, Praha 1958 a dále Klára WOITSCHOVÁ – Libor JÚN, *Národní muzeum*, Praha 2019, s. 291–292.

22 ANM, RNM-ŘHM (HM0), inv. č. 75. Památník dějin československého lidu, vypracování náplně Jiřského kláštera na základě usnesení Ideové rady z 14. 12. 1960. K objektu kláštera viz Ivan BORKOVSKÝ, *Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě*, Praha 1975.

23 ANM, RNM-ŘHM (HM0), inv. č. 75. Zápis o usnesení ideové komise pro Památník československých dějin, 16. 2. 1961

24 ANM, RNM-ŘHM (HM0), inv. č. 75. Návrh na umístění HM NM v prostorách Pr. hradu, 28. 7. 1965.

25 ANM, RNM-ŘHM (HM0), inv. č. 75. Návrh na umístění HM NM v prostorách Pr. hradu, 28. 7. 1965

26 ANM, RNM-ŘHM (HM0), inv. č. 75. Dopis adresovaný prezidentu ČSSR Ludvíku Svobodovi, 26. 4. 1968.

I Národní muzeum opětovně vyšlo zcela naprázdno, byť se alespoň zbavilo povinnosti participovat na rozsáhlé projektu, z něž by nemělo fakticky žádný užitek. Myšlenka na jeho angažmá na Pražském hradě však zůstala přesto alespoň částečně živá.

Ještě se na moment zastavme u zmíněného rozhodnutí přidělit objekt svatojiřského kláštera Národní galerii. Národní muzeum se s Národní galerií střetlo o vhodné výstavní objekty střetlo v historii vzájemných vztahů vícekrát. Po vzniku samostatného Československa se jednalo o prostor někdejších Odkolkových mlýnů, kde měla být postavena muzejní či galerijní novostavba. Pozemek byl nakonec určen pro stavbu Moderní galerie, která však nakonec v tomto prostoru nebyla realizována. Druhým případem rozhodnutým ve prospěch galerie bylo právě vylíčené soupeření o areál kláštera sv. Jiří. Třetí případ, v němž také slavila úspěch Národní galerie, byl prostor Anežského kláštera. Tento poslední případ byl pro NM asi nejbolestivější, neboť přípravy zdejší expozice (mělo se jednat o prehistorii) pokročily nejdále. Počátkem roku 1975 bylo totiž Národní muzeum přímo osloveno ministerstvem kultury, aby zpracovalo koncepci na využití části areálu Anežského kláštera pro expoziční účely. Požadavek ministerstva byl vyslyšen a vznikl velkoryse koncipovaný plán na vznik nové prehistorické expozice, který měl být završen zpřístupněním veřejnosti v roce 1980.²⁷ I tento plán ale nakonec padl a celý areál nakonec zůstal v užívání Národní galerie.²⁸

Případ třetí: Národní muzeum a Lobkovický palác na Pražském hradě

Krach myšlenky Památníku na Pražském hradě ovšem znamenal i zánik myšlenky na reprezentativní hradní muzeum. Do hry tak vstoupila opětovně varianta s umístěním samostatné historické expozice Národního muzea, obzvláště když bylo čím dál zřejmější, že v samotné muzejní budově na Václavském náměstí pro ni bude jen velmi těžké najít odpovídající prostor.

Pro expozici byl vybrán Lobkovický palác, který ovšem bylo nutno rozsáhle rekonstruovat a staticky zajistit. V rámci této rekonstrukce, která započala v roce 1973, byl obnoven slavnostní sál s barokní výmalbou a rovněž i palácová kaple svatého Václava. Pro samotnou expozici bylo upraveno téměř 20 sálů různé velikosti a navíc rozložených do dvou pater. Počítáno bylo i s prostory pro studovnu a knihovnu. Jen takto rozsáhlý prostor mohl dostát širokému tematickému vymezení expozice, která měla pokrývat jak aspekty politické, tak hospodářské a v neposlední řadě i kulturní. Nečekaně významným bonusem celé této akce byl především získaný prostor (slavnostní sál a bývalá kaple) pro dočasné výstavy Národního muzea. To přineslo pro muzeum vznik celé řady pozoruhodných výstavních titulů.²⁹

Průběh realizace expozice a také tvorba jejího obsahu byl již výrazně problematičtější. Na jejím vzniku si však můžeme ukázat některé typické rysy, které byly pro uskutečňování takto rozsáhlých výstavních podniků nejen v Národním muzeu v 70. a 80. letech minulého století typické.

27 ANM, RNM, Sekretariát GR, k. 23. Podklady ke koncepci využití Anežského areálu, 17. 3. 1975.

28 ANM, RNM-Antropologie, k. 4. Zápis z porady vedoucích oddělení PM, 16. 7. 1976.

29 K expozici v Lobkovickém paláci srv. Tereza KOPLOVÁ, *Stálá expozice Národního muzea v Lobkovickém paláci*, bakalářská práce obhájena na Katedře pomocných věd historických Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2020.

Na první pohled je zářející je doba realizace celého záměru odkazující na neefektivitu socialistického Československa. Vždyť o vzniku expozice se začalo hovořit v roce 1973 a ke slavnostní otevření došlo až v roce 1987.³⁰ Pravda, součástí byly i rozsáhlé stavební a rekonstrukční práce na zvoleném objektu, ale i tak hovoříme o období patnácti let! Představy o obsahu expozice začaly krystalizovat ještě v období normalizace, hlavní rysy pak dostávala v 80. letech 20. století. Vzhledem k tomu, že se mělo jednat o jakousi „výkladní skříň“ prezentace dějin viděné prizmatem marxistického pohledu na svět, autorský kolektiv byl reprezentativní a zahrnoval mnohé tehdejší pracovníky Národního muzea i pracovníky ČSAV. Hlavní a rozhodující slovo však měli při tvorbě expozičního libreta především dva významně režimní historici – předseda autorského kolektivu prof. Josef Kočí a jako recenzent Čestmír Amort, kteří do značné míry eliminovali podněty a návrhy přicházející z Národního muzea. Z muzejního prostředí se tak projevil pouze podnět tlumočené pozdějším tehdejším ředitelem HM NM Vlastimilem Vondruškou. Expozice byla tedy i náležitě propagandisticky využitelná. Samotná realizace projektu byla svěřena Výstavnictví n. p., jak bylo ostatně také v té době u podobně náročných akcí zvykem. Konečnou podobu výstavy tak ovlivňoval další významný hráč, jehož náhledu na věc se výsledek do jisté míry musel přizpůsobovat.

Naopak pozitivně můžeme vnímat dva aspekty existence historické expozice v Lobkovickém paláci. Jedním z nich je již zmiňovaný dostatečný prostor pro nejrůznější doprovodné akce a důraz, jaký byl kladen na související lektorskou a osvětovou činnost. Ve stísněných prostorách hlavní muzejní budovy by takové příležitosti nebyly. A za druhé – při budování a později provozování této expozice si Národní muzeum možná poprvé vyzkoušelo důležitost soustředěných mediálních aktivit, které měly za úkol veřejnost nejprve nalákat k prohlídce chystané instalace a pak jí ji čas od času znovu připomenout. Asi poprvé v prostředí NM máme v souvislosti s přípravou nové expozice k dispozici i velmi detailní plán souvisejícího marketingu.³¹

Jistou výpovědí o historickém kontextu, který nezřídka zcela zásadně a neodvolatelně ovlivnil osudy Národního muzea a jeho jednotlivých dlouhodobých výstav, je ostatně i konec historické expozice v Lobkovickém paláci. Ten byl v roce 2002 restituován rodem Lobkoviců a v roce 2006 byla expozice definitivně zlikvidována. Národní muzeum opět na dlouhá léta, až do roku 2022, ztratilo svoji reprezentativní historickou expozici.

Závěr

Všechny výše uvedené případy odehrávající se v různém čase a částečně i s různými aktéry spojuje i mnoho společného, především trudnou skutečnou, že jako poražený z nich pravi-

30 Archivní materiály ke vzniku expozice v Lobkovickém paláci jsou kupodivu velmi kusé. Jsou vyčleněny v samostatné části fondu Registratury Národního muzea (Historická expozice Lobkovický palác), nicméně jsou dochovány nesystematicky. Podrobně jsou zmapovány počáteční fáze jejího vzniku, její další existence a později i likvidace jsou ke škodě věci zachyceny pouze v hrubých obrysech. ANM, RNM – SOP HE LP. Památky národní minulosti – historická expozice Národního muzea v LP, Na základě pověření ministerstvem kultury ČR a ve spolupráci s Kanceláří prezidenta ČSSR dokončuje Národní muzeum v Praze v těchto dnech dlouhou připravovanou expozici v nově rekonstruovaném LP na Pražském hradě, 1987 červenec–srpen, s. 1, neinventarizováno.

31 Podrobněji srv. K. WORTSCHOVÁ – L. JŮN, *Národní muzeum*, s. 201–202.

delně odcházelo Národní muzeum. Tyto neúspěchy ovlivnily jeho chod nejen na roky, ale spíše na celá dlouhá desetiletí. Muzeum ustupovalo ideologicky zabarveným direktivním příkazům, trvale se potýkalo s nedostatkem finančních prostředků a svůj odborný názor bylo nuceno hájit před nově vzniklými státními vědeckými a kulturními institucemi. Také Národní muzeum bylo od roku 1949 státem vydržovaná a financovaná institucí, ale nová moc konstituovaná po únorovém převratu z roku 1948 mu ne vždy plně důvěřovala. Na rozdíl od Národní galerie případně o něco později založené Československé akademie věd.

Měli jsme možnost sledovat tři případy, v nichž se projevila úskalí vzniku stálých expozic Národního muzea. V prvním případě šlo o Náprstkovo muzeum a ztroskotání plánu novostavby, které nejen předurčilo výstavní program Náprstkova muzea na celou druhou polovinu 20. století (nemožnost vybudování stálé expozice, nutnost vytváření putovních výstav a později vybudování expozice mimo Prahu), ale určilo jeho limity v podstatě do dnešních dní. Teprve poslední doba přináší velké dočasné výstavní projekty z díly odborných pracovníků Náprstkova muzea i do historické budovy NM na Václavském náměstí, ale znovu se objevila i naděje na nové uspořádání prostor v původním domě „U Halánků“ díky plánům na výstavby nových depozitárních prostor.

Případ zmařené novostavby na Betlémském náměstí dobře ilustruje i aplikace nekompromisních direktivně vzniklých nařízení, která často pouhým podpisem či škrtem pera zmařila dlouho připravované a dobře promyšlené projekty, jakkoli nelze přehlížet ani některá poměrně zjevná architektonická úskalí daného projektu.

Předložené příběhy neúspěšných pokusů o vytvoření moderní historické expozice také velmi dobře ilustrují úzký manévrovací prostor, který mělo Národní muzeum k dispozici. Národní muzeum bylo vtahováno do předdimenzovaných plánů expozic či celých památníků bez ohledu na jeho vlastní potřeby a úkoly. V případě plánovaného Památníku na Pražském hradě to vrcholilo do značné míry absurdní situací, kdy by Národní muzeum bylo nuceno fakticky vybudovat dvě stálé historické expozice, jednu vlastní v muzejních prostorech a druhou na Pražském hradě. Společně angažmá s Národní galerií, případně nucená spolupráce s ideologicky postaveným Muzeem Klementa Gottwalda, neúspěšně se snažícím garantovat výklad moderních československých dějin, přivádělo Národní muzeum do obtížných situací.

A právě v těchto souvislostech je nutno posuzovat i celou záležitost vzniku stálé historické expozice Národního muzea v Lobkovickém paláci na Pražském hradě. Prostorově sice ulehčila historické budově Národního muzea, ale vedle toho přinesla i poměrně nelogické „rozseknutí“ muzejních historických expozic. Část pravěkou návštěvník absolvoval na Václavském náměstí, část od počátku Přemyslovského státu až po rok 1848 bylo nutno navštívit v Lobkovickém paláci, aby se později návštěvník musel pro poučení z moderních dějin po roce 1848 opět vrátit na Václavské náměstí. Lobkovický palác navíc nebyl pro takto rozsáhlý expoziční projekt pro své poměrně stísněné interiéry úplně nejvhodnější, ale jiné prostory nebyly k dispozici. Oproti pravěké expozici (v době svého vzniku jasně novátorské a obecně obdivované) navíc nepřinesla i přes značné vynaložené náklady žádné výrazné instalační novinky a řešení, byť vystavované sbírky byly v mnoha ohledech unikátní.